

ביאורים

ראינו אתמול שהאדם מובדל משאר המציאות הטבעית על-ידי יתרונו השכלי. הבדל נוסף, שהוא פועל יוצא מיתרונו זה, הוא בכך שאותו חלק שמבדילו משאר הבריאה אינו סטטי (קבוע), אלא נועד לשינוי ועליה. על האדם מוטלת העבודה לא לעמוד במקום במדרגתו השכלית הרוחנית, אלא לשאוף להוסיף בכל עת מעלה על גבי מעלה. מובן שתוספת זו צריכה להיות מופנית למה שקשור למעלתו וליתרונו, דהיינו לצדדים הרוחניים והשכליים שבו, ולא לצדדים הגשמיים הטבעיים שבו, בהם הוא משותף לשאר הבריאה.

יתרון זה, המאפשר לאדם להתקדם במעלה ולא לעמוד במקום, עלול להביא גם לתוצאה הפוכה בה לא רק שאין התקדמות כלפי מעלה, אלא יכולה להיות גם נפילה. האדם אינו יצור סטטי מבחינה רוחנית כשאר הבריאה, והוא נתון כל הזמן לשינויים. עליו להכריע לאיזה כיוון רצונו ללכת. הדרך להתקדם לכיוון הרוחי היא ההתעסקות במעשים האלוהיים, שהם התורה והמצוות. אפשרות זו אינה קיימת בשאר המציאות הטבעית כולה, שמה שיש בה לא מיועד לשינוי רוחני ואין בה את האפשרות להגיע לכך.

משום כך, מבאר המהר"ל, כשהנביאים הוכיחו את ישראל הם השתמשו בהשוואתם לכוחות טבעיים כבעלי חיים וגרמי השמים, להורות לישראל שלמרות מעלתם הגבוהה בהרבה מכל הכוחות הטבעיים, בכך שלא מימשו את מעלתם זו הפכו עצמם לפחותים מהם מבחינה מסוימת, שבניגוד לישראל, הרי הם לא שינו את יעודם.

הרחבות

• מרכזיות האדם בבריאה

בימים האחרונים עסקנו בשיטת המהר"ל בה מוצב האדם במרכז הבריאה. אולם, דבר זה נתון במחלוקת ראשונים. הרס"ג סובר שאכן, אם נתבונן בבריאה, נראה שהדבר החשוב ביותר, בשבילו נברא הכל, נמצא באמצע. ובאמצע העולם נמצא האדם: "מצאנו את הארץ באמצע והשמים והגלגלים מקיפים אותה מכל רוחותיה, נתברר לנו שהדבר שהוא מטרת הבריאה הוא בארץ. חקרנו אחר כך כל חלקיה ומצאנו כי העפר והמים מתים, ומצאנו הבהמות בלתי מדברים, ולא נותר אלא האדם, ידענו ברור שהוא המטרה המכוונת בלי ספק" [אמונות ודעות ד].

הרמב"ם לעומת זאת, שולל גישה זו מכל וכל. לדעתו האדם אמנם נעלה יותר מכל הנבראים העשויים מחומר, אך אין זה נכון כלפי בריאות רוחניות [מורה נבוכים ג, יג]. הרב קוק מבאר שמחלוקת זו ביחס לחשיבות האדם כלל אינה מחלוקת. זוהי הכרעה מוסרית המשתנה מדור לדור בהתאם למצב הנפשיות החיות בו [מאמרי הראיה עמ' 111-110]. (להרחבה נוספת: אורות הקודש ג, שז).

• יכולת ההתעלות מאפשרת גם ירידה

והאדם קונה מעלה יותר ממה שיהיה, אבל הוא יוצא מן הסדר. המהר"ל כותב שמחד, לאדם יש אפשרות להתעלות, בניגוד לשאר הברואים. אך מאידך, יש לו אפשרות גם 'לצאת מהסדר', לקלקל את מעשיו ולרדת מטה מטה.

הגמרא במגילה מביאה דברים דומים על עם ישראל כולו: "כי נפל תפול לפניו, דרש רבי יהודה בר אלעאי: שתי נפילות הללו למה? אמרו לו: אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים. כשהן יורדין - יורדין עד עפר, וכשהן עולין - עולין עד לכוכבים" [טז, א].

המהרש"א מפרש דברים אלו באופן הבא: "אומה זו משולה לעפר... שיורדין עד עפר. שהכל מושלף בהן... כמו העפר שנדרסת לכל. וכשהן עולין - עולין עד לכוכבים. כמו שאי אפשר לאדם לעלות למקום הכוכבים כך אי אפשר לכל אומה ולשון לשלוט בהן".

ניתן להמשיל זאת לכוח האטום, בו אפשר להשתמש בצורה נכונה ובכך לגרום לחסכון בחשמל ובפחם, ומנגד אפשר להשתמש בו בצורה הרסנית ולייצר בעזרתו פצצות. כך גם ביחס לאדם. מחד, כיוון שלאדם ניתן כוח רב הוא יכול להביא איתו ברכה לעולם, ומאידך, עלול הוא לגרום סבל רב. גם בתור אומה קיבלנו כוח רב. אם נמלא את תפקידינו ונקיים את מצוות ה', נרום את העולם כולו. אך אם נתעלם מתפקידינו וננהג כחוקות הגויים, נרד עד עפר חס-וחלילה, ואיתנו ירד העולם כולו.

שאלות לדין

מדוע הנביאים מוכיחים אותנו דווקא על המעשים הפשוטים שבין אדם לחברו, ולא על מצוות בין אדם למקום?

מה גורם לנו לרצות 'חוויה רוחנית', ולהתעלם מהמוסר האנושי הפשוט?

לעילוי נשמת גואל בן שרה ז"ל

והאדם הפך הנמצאים. שכל הנמצאים תחת השמש אינם קונים מעלה על מה שנגבראו, אבל לא יצאו גם מן מסדר הראוי. והאדם קונה מעלה יותר ממה שיהיה, אבל הוא יוצא מן הסדר. • וכאשר הנביאים היו מוכיחין את ישראל, היו מוכיחים אותם בדברים הטבעיים². כמו שאמר הנביא ישעיה (ישעיה א, א): 'ידע שור קונהו וגו'. ומשה, אדון כל הנביאים, אמר (דברים לב, א): 'האזינו השמים. ואמרו בספרי (שם) על זה: אמר להם: הסתכלו בשמים ובארץ וכל אשר בם, אשר בראתי לשמש אתכם, ואין להם שכר וענש, והם לא שנו מדתם. ראיתם השמש הולך למזרח? או שפא זרעתם את האדמה חטים והיא העלתה שעורים? ואם אתם מקימים תקבלו שכר, ואם לאו תקבלו ענש, על אחת כמה וכמה. אמןם מעלתו על ידי הפעשים האלהיים, וכמו שהתבאר למעלה ממעשה ידיו של אדם, שהם יותר נאים ומשפחים ממעשה הטבע, שהם מעשה אלהים, נדבר זה מיוחד באדם³.

שונה האדם משאר הברואים, לא רק בזה שהם אינם יכולים להתעלות מעל המצב בו הם נבראו ואילו האדם יכול להתעלות, אלא גם בזה שהם אינם יכולים לרדת מהדרגה בה נבראו והאדם עשוי לרדת. בשעה שהוכיחו הנביאים את ישראל על מעשיהם, הם השתמשו בהשוואה לעולם הטבע, וכונתם בזה הייתה שישאלו היו צריכים ללמוד מעולם הטבע שלא לרדת מהמעלה הטבעית שלהם, כמו שאמר ישעיהו הנביא: ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו. ומשה אדון הנביאים אמר: האזינו השמים. אמרו על כך חכמים בספרי: אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: אמור להם לישראל: הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמינו את מדתם, או שמי אמר גלגל חמה איני עולה מן המזרח, ... ותשמע הארץ אמרי פי, הסתכלו בארץ שבראתי לשמשכם שמי שנתה את מדתה, שמי זרעתם בה ולא צמחה, או שמי זרעתם חטים והעלתה שעורים... והלא דברים קל וחומר ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד, אם זוכים אין מקבלים שכר ואם חוטאים אין מקבלים פורענות, ואין חסים על בניהם ועל בנותיהם, לא שינו את מדתם, אתם שאם זכיתם אתם מקבלים שכר, ואם חטאתם אתם מקבלים פורענות, ואתם חסים על בניכם ועל בנותיכם, על אחת כמה וכמה שאתם צריכים שלא תשנו את מדותיכם. אדרבא על האדם להתעלות ממדרגתו הטבעית על ידי מצוות התורה, כמו שהתבאר לעיל בפרק ב', שמעשי האדם נאים ומושלמים יותר ממעשי הטבע. אפשרות העלייה של האדם היא המייחדת את האדם משאר הנבראים.

האדם יכול להגיע לשלמות, אך גם יכול לרדת למטה ממדרגתו הטבעית